

TIHANY ÉS A TERMÉSZETVÉDELEM

EGYRE SŰRŰBBEN HALLHATJUK: meg kell védeni Tihanyt, a Balaton környékének ezt a szépséges darabját... a kultúra rohamos térfoglalásától.

A Tihanyi-félsziget a rajta levő természettudományi, földrajzi, néprajzi, történeti, építészeti, művészeti érdekességek miatt kétségen kívül megérdemelné azt, hogy a maga egészében a nemzet közkincsévé váljon és hogy a rajta levő természeti érdekességek és történeti emlékek az utódok részére megóvassanak.

A geológiai emlékek közül elsősorban említtem a száznál több egykori hóforrás, illetőleg gejzír maradványát. A gejzirkúpok a félsziget peremén helyezkednek el és Tihany bájos körvonalait ezek szabják meg. E kúpok oly érdekességek, melyek megérdemelnék, hogy a félsziget már csupán ezekért is védett területnek nyilváníttassék. Hasonló érdekességük a remetebarlangok széltől „kiesztergályozott“ sziklái.

A félsziget közepén elterülő Belső-tó medre, Cholnoky szerint, szélfújta mélyedés. A tó madarélete csonka hazánkban ritkítja párját, mert ott fészkel a nyári lúd. Éppen ilyen értékes a félsziget déli oldalán a gémtelep is. De madártani szempontból az egész félsziget érdekes, mert a Balatonnal együtt beleesik a fő madárvonulás útjába. A Tihanyi-félsziget madárvilága a tavaszi és őszi vonulások idején ezért még ma is csodálatosan gazdag. A Cyprián-forrás környékén, aránylag kis területen egy, a mediterrán vidékre jellemző csigafaj (Pomatias elegans) él nagy számban.

A füves rétek a rajtuk termő pannóniai flórával és az ott élő ürgével szépen képviselik a ma már nem is olyan gyakori pannóniai ősgyepterületet. A félsziget dombjait egykor borító nagy erdő maradványai és a velük változó füves területek a Dunántúl jellemző növényei közül számosat rejtegetnek. Ezek közül csak a félszigeten igen nagyszámban termő és hazánkra jellemző *Stembergia colchiciflorát* és a *Scilla autumnalist* emelem ki; tavasszal sok, hazánkban máshol is előforduló, de Tihanyban nagy tömegben termő növény teszi érdekessé a félszigetet, mint amilyen a *Pulsatilla nigricans*, *Corydalis cava*, *Viola cyanea* stb. Az se hallgatható el, hogy a Tihanyi ú. n. Külső-tó, mely lecsapolása óta nedves rét, színpompás tavaszi és nyári flórája miatt egyaránt érdemes a védelemre.

A tihanyi apátság, a templom szép barokk része és a román altemplom I. Endre sírjával, az Ó-vár, a remete-barlangok, az öt talán népvándorlás-kori tumulus, a Csúcs-hegyen a római vagy barbár őrtorony maradványai, mind védelemre méltó érdekességek. Megemlítem még az apátii és újlaki templomromokat, a Balaton két öblét egymással összekötő egykor hajózható római csatorna maradványát valamint a Külső tó vizének levezetésére szolgáló bizonytalan eredetű, részben sziklába vájt csatornát is.

Néprajzi szempontból érdekesek Tihany község népi kőépítésze, és sajnos, ősrégien primitív lakásai is. Népviseletnek ma már nyoma sincsen.

A Tihanyi-félsziget tehát nemcsak természettudományi, hanem magyar művelődéstörténeti szempontból is védelmet érdemel. Ezért óhajtotta Klebelsberg Kunó gróf a félszigetet nemzeti parkká tenni. Ezért vásárolt össze a félszigeten több területet. Ez volt az oka annak, hogy a félsziget déli oldalán nem építtette meg a körülvezető utat, mert azt akarta, hogy a déli oldal gémtelepével szűzi érintetlenségében maradjon meg az utókor számára is. Az volt a terve, hogy Tihany községet a félszigetről kitelepíti, mert jól tudta, hogy amíg a kiterjedelmű félszigeten egy kb. 1000 lelket számláló község van, melynek lakói a félszigeten megélhetésük létfeltételeit nem találhatják meg, mindaddig természet- és tájvédelemről Tihanyban szó sem lehet.

A félsziget emlékeinek, különösen a természeti emlékeknek megvédésénél a község életviszonyait, megélhetési lehetőségeit figyelmen kívül hagyni nem lehet. Ezért ezekről is kell szólanom. Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy Tihany község lakossága eredetileg halásznép volt. A középkorban a gyér lakosság földműveléssel és mint várnép, katonáskodással foglalkozott, s ez lehet a magyarázata annak, hogy a község lakói háziiparral nem foglalkoztak. Amikor a balatoni halászatot a részvénytársaság vette kezébe, a község elvesztette lakói megélhetésének léalapját. Ugyanis a félsziget legnagyobb része földművelésre alkalmatlan, és az apátság telkei mellett a község lakóinak oly kevés szántóföld és legelő jut osztályrészül, hogy abból a község egyre jobban szaporodó lakossága megélni nem tud.

Azzal, hogy a tihanyi polgároknak a Tihanyi-félsziget területén juttatnánk földet, Tihany népélelmzési kérdése nem oldódnék meg véglegesen. Tihanyban nagy a gyermekáldás; — óvoda vagy napközi otthon nincsen — a lakosság gyorsan szaporodik, a tihanyi viszonylatban ma még jómódú család is csak egy generációban lehet jómódú, mert a családfő halála után az osztozkodó gyermekek oly kis birtokrészhez jutnak, melyből megélni nem lehet. A község jelenlegi lakói nagyrésztben napszámmal keresik meg kenyerüket. Erre József főherceg parkjában, a Biológiai Intézetben, a különböző üdülőkben nyílik alkalom. Napszámot adott továbbá az útépítés és partépítés, a vízvezeték lerakása, villák építése, az erdősítési és erdei munkák, valamint az apátság gazdasági munkái. Ebből azonban állandó munkaalcalom csak a telepeken, az intézetben és a főhercegi parkban, valamint az

apátságnál és az apátság bérlőjénél nyílik. A Balatoni Halászati Részvénytársaság is foglalkoztat néhány tihanyit. A szezonmunkák (kertészet, építés) a lakosságnak csak igen kis százalékát foglalkoztatják, az alkalmi munkák, melyek több embernek nyújtanak munkaalkalmat, legjobb esetben hetekig vagy pár hónapig tartanak. Ha az egykori aszófői villanyműveket valamilyen gyárrá átalakítják, talán lehetne a tihanyiakat foglalkoztatni és keresethez juttatni, de a kérdést aligha oldaná meg véglegesen és eredményesen. Félős azonban, hogy egy ilyenféle megoldást a tihanyi nép jelleme gátolna meg. Mint említettem, a tihanyi nép halászoktól származik, akik hozzá voltak szokva ahhoz, hogy közvetlen főtáplálékukat, a halat maguk szerezzék meg. Manapság halhoz, szegénységük következtében, úgyszólván csak orvhalászat útján jutnak. Ezt az iparágat ma is nagy leleményességgel űzik.

A tihanyi lakóházakat kőből építik. Kővet használnak az állami utak és a part építéséhez is. A felhasznált kő legnagyobbbrészt ez említett gejzirkúpok köve. A legtöbb gejzirkúp birtokosa az apátság, de ha az állam lenne is az, a követ akkor is onnan „szereznék“.

Természetvédelmi szempontból talán legnagyobb baj a fűtőanyag hiánya. Tihany mai erdeit részben a község, nagyrészt pedig az apátság ültette. Erre alább még kitérek, itt csak annyit említek, hogy ha valamennyi erdő védettnek volna nyilvánítva, a tihanyi polgár — más megoldás híján — tüzelőjét akkor is csak illegitim úton szerezhetné be. Ezt teszi ma, mert pénze nincsen.

A tihanyi lakosság megélhetésében fontos szerepet játszottak a legeltetett háziállatok: a szarvasmarha és a disznó. Ezzel is meggyűlt a bajuk. Legjobb legelőjüket megvette Klebelsberg gróf, adott ugyan helyette a községnek legelőre szánt földet, de oly területen, mely legeltetésre csak abban az esetben volna használható, ha azt előre kidolgozott terv szerint legelővé alakítanák. Klebelsberg gróf kutat ásatott ezen a területen és azt akarta, hogy onnan a köveket eltávolítsák és a földet trágyázzák. Mindez azonban az alatt az idő alatt, mióta Tihany község viszonyaival behatóbban megismerkedhettem, nem történt meg. A község minden gazdasági vezetés híján, egyedül magára utalva, erre képtelen. Marhaállományát kénytelenségből a már régebben kiirtott erdők területén felserkent bozótos területekre hajtja, a bozótost évenként mind nagyobb és nagyobb területen irtja, s e kiuzsorázott területekre hajtja marháját, disznáját, kecskéjét. Tihany altalaja legnagyobb részben sziklás, s ha a rajta fekvő termőréteg egyszer elpusztul, csak igen hosszú idő múlva regenerálódik. Tihany község, amióta kultúráját figyelemmel kísérhetem, disznóival föltúrta azt a kevés földet, ami az egykori erdő, majd bozót helyén még megvan, a meglazított földet pedig, mint azt Cholnoky Jenő Tihanyban végzett tanulmányaiban megállapította, elhordja a szél. Ez a tény azt a siralmas kilátást helyezi a tihanyiak elé, hogy gazdálkodási módjuk következtében rövid idő alatt ez a legelőterület is teljesen tönkremegy. Hogy ennek hamarosan milyen következményei lehetnek, legjobb példáját adja az a szomorú tény, hogy a déli partnak még néhány év előtt is bájos részleteit az odaterelt disznó- és tehéncsorda kietlen, bűzös, szerbtövissel, bojtorjával, beléndekkel gyomos területekké alakította át.

Hozzájárult a Tihanyi-félsziget természeti szépségeinek tönkretételéhez az utolsó tíz esztendő alatt igen nagy mértékben az apátság juh nyája is. A juhnyáj legeltetésére megelőzőleg a Csúcs-hegy és az Apáti-hegy közötti köves-füves terület szolgált. Ezt a területet bérbé adták, rajta Bittera Gyula valóban virágzó s évről-évre terjedelmesebb levendula-kertet létesített. A juhnyáj azonban elveszítette legelőjét. A nyáját lehajtották a déli oldalon húzódo erdős területre, ahol a juhok azt a kevés gyeptet, amely az elszórtan növe fák között fölsarjadt, tövig lelelelik, valósággal leborotváltják. Hogy a

juhnyáj hány évig élhet meg ezen a ma már nemcsak lelegelt, de teljesen ki is taposott területen, arra gazdasági szakértők adhatják meg a feleletet. Szerintem a nyáj kitelepítése Tihanyból — pl. a Szt. Benedek-rend somogy-megyei birtokára — nem megoldhatatlan feladat. Ez egymaga idővel lehetővé tenné a déli part növényzetének regenerációját,

A juhnyájnak a déli partra való áttelepítésével Tihany déli partjának mint természeti emlékek értékét — melyet Klebelsberg gróf oly nagyra-becsült — évtizedekre tönkre tették.

Az a tény, hogy a tihanyi lakosság a maga egyszerű tudatlanságában minden talpalatnyi, még birtokában levő földet elad, szintén kárt okoz a természetben. A villatelkek céljára eladott területek átadásával kettős bajt okoznak önmaguknak: megszorodik a tihanyi bennlakók száma és kevesbedik a legelőterület. A teheneket ma már az erdőbe is behajtják. Hogyha az a gazdálkodás, ami Tihanyban ma folyik, még néhány évtizedig tart, Tihany erdei kipusztulnak, a félsziget éppen olyan sivár és fátlan kopárság lesz, mint volt ezelőtt 50 évvel, a sok pénzbe került befásítás előtt.

Tihany természeti emlékeinek megvédésére már eddig is történtek lépések. Az apátság tulajdonában levő legszebb gejzirkúp, az Arany-ház még érintetlen. Az apátság vadászatot tiltó rendelete védi a Belső-tó madár-életét. A Cyprián-forrást is az apátság foglaltatta be.

Nagy kulturális munkát végzett annak idejében az apátság a félsziget befásításával. Példát adott, melyet a község is követett. Tihanynak azokat a meredek területeit, melyeket legeltetésre ezelőtt 50 évvel nem használtak, erdősítette. Ma ezeket az erdőket az állam véderdőknek nyilvánította. Sajnos, azonban arról, hogy a véderdő tiszteletben tartassák, kellő gondoskodás nem történt. Az utóbbi évek kemény telei arra kényszerítették a lakosságot, hogy az erdőkből mind több és több fát vigyen el fűtési célokra. Azalatt a tíz esztendő alatt, mióta Tihany biológiai viszonyait figyelemmel kísérhettem, évről-évre megállapíthattam, melyik évben hol vágták ki titokban a legtöbb fát. Hogy az idej zord és tartós tél következtében az erdő melyik részét tizedelték meg, tavasszal bizonyára meglátjuk.

A község lakóinak érdekében is történt többféle gondoskodás. A közigazgatás útépítéssel éveken át hónapokig foglalkoztatta a lakosságot. Karácsonykor — főként az apátság jóvoltából — élelmezési és ruhasegélyben részesülnek a község szegényei. Az ezer lelket számláló kisközség a villanyvilágítás és vízvezeték jótéteményeit élvezi s e közművek terheit legnagyobb-részben a tihanyi intézmények (pl. a Biológiai Intézet) viselik. Nők foglalkoztatására, esetleg háziipar meghonosítására több ízben tartottak téli tanfolyamot. Mindezek az intézkedések azonban csak ideiglenes segítséget nyújtottak. A falu lakásviszonyai és egész társadalmi életének elhagyatottsága olyan szomorú képet nyújt nemcsak az itt gyakran megforduló külföldiek, de a magyarok szemében is, hogy valóban itt volna ideje annak, hogy a Tihanyi-félszigettel az illetékes hatóságok komolyan foglalkozzanak s az égető kérdések megoldásához minél előbb és minél hathatósabban hozzájáruljanak.

Tihany község problémái, melyek részben a község fekvéséből, eredetéből, a község halászfalu jellegének megszüntetésével előállott állandó munka- és keresethiányból származnak, állandó ütköző pontjai lennének a természetvédelmi intézkedéseknek, ha ezeknek a megalkotásánál az emberi problémákat tekintetbe nem veszik. A bajok pedig súlyosabbak, semhogy rendeletekkel vagy fokozottabb jótékonyssággal is megoldhatók lennének. Mielőtt e bajokat nem orvosolják, a természetvédelmi intézkedéseket eredményesen nem lehet végrehajtani. Amíg Tihany félszigetén mintegy ezer lelket számláló koldussorsban élő nincstelenekből álló község van, melynek

megélhetéséről gondoskodás sehogyan sem történik, a lakosság csak kizsároló gazdálkodást űzhet: kivágja a fákat, letarolja a legelőket, széthordja a gejzirkúpok köveit, csakhogy legprimitívebb életigényeit némileg is kielégíthesse. Hogy a legősibb magyarság e kis csoportjának erkölcsi életére milyen romboló hatással van az, hogy úgyszólván minden létfeltételi tényezőjéhez csak a tulajdonjog kijátszásával juthat hozzá, nem szorul bővebb magyarázatra.

Egy évtizeden át érdeklődéssel figyelve és megismerve Tihanynak úgy természeti mint emberi problémáit, arra a megállapodásra jutottam, hogy Tihany természeti emlékei megvédésének problémája az egész félsziget problémája. Az egész félszigetet kellene védett területnek nyilvánítani és pedig oly módon, hogy a lakosságnak folyton szaporodó rajait évenként kellene fokozatosan elköltöztetni, vagy, ami megfelelőbb volna, az egész lakosságot a földbirtokreform során olyan helyre kitelepíteni, ahol megtalálja boldogulását. A természetvédelmi kérdések megoldása Tihanyban a már folyamatban levő országos telepítési mozgalommal karöltve lehetne igazán eredményes.

ENTZ GÉZA